

РОЛЬ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ТА ЖЕРТВ БОЙОВИХ ДІЙ

Мартинюк У. А.

*кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри туристичного бізнесу та гостинності
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького
вул. Пекарська, 50, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-8739-6356
Yljana1981@gmail.com*

Ключові слова:

*повномасштабна війна,
евакуація, медична
допомога, лікування за
кордоном, закордонні
шпитали, країни-приймачі.*

Повномасштабна війна в Україні спричинила безпрецедентний рівень запиту на високоспеціалізовану медичну допомогу, особливо для військових і цивільних, які зазнали тяжких фізичних і психологічних травм. У цих умовах медичний туризм набуває нового значення – не як туристична опція, а як частина механізму гуманітарного реагування та міждержавної солідарності. Мета дослідження полягає у встановленні переваг медичного туризму для післявоєнного оздоровлення, а також оцінці сучасних міжнародних практик цього явища у контексті реабілітації українських військовослужбовців і жертв бойових дій. У дослідженні використано методи критичного аналізу наукової літератури, порівняльний аналіз міжнародних кейсів, контент-аналіз офіційних звітів, а також побудовано узагальнюючу аналітичну таблицю за обраними критеріями (типи послуг, обсяги пацієнтів, джерела фінансування, ефекти). Проведено оцінку розвитку медичного туризму в світі та подано прогностичні статистичні дані подальшого його розвитку. Роль медичного туризму розглянуто через призму його основних переваг. Систематизовано досвід п'яти країн (Німеччини, Польщі, Норвегії, Литви та США), які реалізують програми медичної допомоги українським пораненим. Показано масштаби евакуацій, типи доступних послуг, участь благодійних фондів і державних структур. Уперше узагальнено та систематизовано дані про міжнародний медичний туризм у специфічному контексті воєнної реабілітації в Україні. Запропоновано міждисциплінарний підхід до аналізу цього явища як складника державної політики відновлення. Висновки дослідження свідчать, що медичний туризм виконує в сучасних умовах не другорядну, а компенсаторну функцію, замінюючи вразливі сегменти вітчизняної системи охорони здоров'я. Проте без розбудови власної інфраструктури та системної інтеграції міжнародного досвіду ефект від таких програм буде обмеженим. Доцільним є більш глибока оцінка довгострокових результатів реабілітації, формування нормативної бази для інституціалізації медичного туризму в державній політиці охорони здоров'я.

THE ROLE OF MEDICAL TOURISM IN THE REHABILITATION OF MILITARY VETERANS AND VICTIMS OF COMBAT OPERATIONS

Martyniuk U. A.

Candidate of Agricultural Sciences,

Associate Professor at the Department of Tourism Business and Hospitality

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv

Pekarska str., 50, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-8739-6356

Yljana1981@gmail.com

Key words: *full-scale war, evacuation, medical care, treatment abroad, foreign hospitals, receiving countries.*

The full-scale war in Ukraine has caused an unprecedented level of demand for highly specialized medical care, especially for military and civilians who have suffered severe physical and psychological injuries. In these conditions, medical tourism is gaining a new meaning – not as a tourist option, but as part of a humanitarian response mechanism and interstate solidarity. The purpose of the study is to establish the benefits of medical tourism for post-war recovery, as well as to assess modern international practices of this phenomenon in the context of the rehabilitation of Ukrainian military personnel and victims of hostilities. The study uses methods of critical analysis of scientific literature, comparative analysis of international cases, content analysis of official reports, and also builds a general analytical table based on selected criteria (types of services, patient volumes, sources of funding, effects). An assessment of the development of medical tourism in the world is carried out and predictive statistical data for its further development are presented. The role of medical tourism is considered through the prism of its main advantages. The experience of five countries (Germany, Poland, Norway, Lithuania and the USA) implementing medical assistance programs for Ukrainian wounded is systematized. The scale of evacuations, types of available services, participation of charitable foundations and state structures are shown. For the first time, data on international medical tourism in the specific context of war rehabilitation in Ukraine is summarized and systematized. An interdisciplinary approach to the analysis of this phenomenon as a component of the state recovery policy is proposed. The conclusions of the study indicate that medical tourism performs not a secondary, but a compensatory function in modern conditions, replacing vulnerable segments of the domestic healthcare system. However, without the development of its own infrastructure and the systemic integration of international experience, the effect of such programs will be limited. It is advisable to conduct a more in-depth assessment of the long-term results of rehabilitation, and to form a regulatory framework for the institutionalization of medical tourism in the state healthcare policy.

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти, зокрема повномасштабна війна в Україні, зумовили різке зростання кількості осіб, які потребують високоспеціалізованої медичної допомоги, зокрема після травм, отриманих унаслідок бойових дій. У цьому контексті медичний туризм набув нового змісту – як не просто форма перетину кордонів з метою отримання лікування, а як інструмент гуманітарного реагування, міждержавної солідарності, а також соціальної відповідальності. Особливої актуальності набуває питання

медичного туризму для військовослужбовців та цивільного населення, яке зазнало фізичних і психологічних травм під час війни, адже не всі види медичної допомоги можуть бути забезпечені в межах національної системи охорони здоров'я, особливо в умовах перевантаження та воєнної деструкції. Тож медичний туризм у такому вимірі охоплює як транспортування постраждалих у закордонні клініки для надання високоспеціалізованої допомоги (реабілітації, протезування, реконструктивної хірургії), так і реалізацію між-

державних програм підтримки поранених. Розширюється і географія країн-приймачів, які надають лікування українським військовим і жертвам бойових дій: від сусідніх держав до високотехнологічних медичних центрів Західної Європи, Ізраїлю, США. Водночас важливим залишається оцінка ефективності таких програм: наскільки вони сприяють поверненню до повноцінного життя, інтеграції в суспільство, продовженню служби або працевлаштуванню.

Проблематика медичного туризму як складової частини системи реабілітації військовослужбовців та жертв бойових дій активно висвітлюється як в українській, так і в міжнародній науковій літературі. Так, автори М. П. Номеровський та А. Я. Кушнір [1] розглядають медичний туризм як ефективний інструмент надання допомоги пораненим військовослужбовцям у період збройної агресії, акцентуючи увагу на важливості міжнародного партнерства та міжурядових програм у сфері реабілітації. Своєю чергою В. В. Баєв [2] підкреслює значення психологічної реабілітації учасників АТО та наголошує на перспективності використання медичного туризму для інтеграції постраждалих у програми лікування за межами України. Значний внесок у систематизацію видів та механізмів підтримки медичного туризму в Україні зробили Б. В. Деревянко, Г. А. Миронова та С. В. Книш [3], які детально аналізують форми туристично-медичних послуг і пропонують шляхи стимулювання цієї сфери. Дослідження Є. С. Гнедик [4] зосереджується на інструментах державного регулювання медичного туризму, визначаючи основні адміністративно-правові бар'єри та потребу в державній стратегії розвитку галузі. Інші автори, Т. Желюк та В. Мацик [5], у своїй роботі розкривають макроекономічний та регіональний потенціал медичного туризму в контексті післякризового відновлення, підкреслюючи необхідність державної підтримки та інвестицій у спеціалізовану інфраструктуру. Автори К. Д. Діденко та В. Г. Жученко [6] зосереджені на розвитку медичного туризму в Україні.

У міжнародному контексті автори А. К. F. Wong та ін. [7] здійснили огляд сучасних досліджень у сфері медичного туризму, звертаючи увагу на трансформацію підходів до управління дестинаціями в умовах глобальних викликів. Тим часом інші автори, А. Nabibi та ін. [8], на основі бібліометричного аналізу довели динамічне зростання наукового інтересу до теми медичного туризму у зв'язку з підвищеним попитом на міжнародні медичні послуги, зокрема, з боку пацієнтів із зон конфліктів.

Таким чином, аналіз літератури підтверджує, що медичний туризм виступає не лише як економічне явище, а і як стратегічний компонент

соціальної політики в умовах війни. Його потенціал у сфері фізичної та психологічної реабілітації постраждалих вимагає системної інтеграції у національні програми відновлення України. Проте дослідженню ролі медичного туризму в контексті реабілітації військових та людей, постраждалих внаслідок воєнних дій, присвячено вкрай недостатньо наукових робіт, тож дана тема потребує вагомих розвідок та дискусій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У міжнародному дискурсі медичний туризм часто трактується як складник соціального туризму [7; 8]. Його привабливість для тієї чи іншої країни визначається низкою чинників: рівнем розвитку медичної інфраструктури та технологій; доступністю цін на діагностику й лікування; якістю транспортної логістики та готельного сервісу; ступенем мовної адаптації середовища для іноземних пацієнтів; законодавчим регулюванням цієї сфери; загальним іміджем країни на міжнародній арені; а також її географічним положенням. На думку окремих дослідників, відповідно до позиції UNWTO, медичні та оздоровчі цілі входять до переліку основних мотивів для подорожей [6]. У свою чергу, актуальні дані свідчать про зростаючу роль медичного туризму у світі (рис. 1).

Отже, як свідчить графік на рисунку 1, медичний туризм активно розвивається у світі: якщо у 2020 році його обсяг становив \$6,2 млрд, то вже у 2024 році він досягнув \$41,75 млрд. Надалі за прогнозом очікується інтенсивне зростання ринку у період 2025–2030 років із середньорічним темпом на рівні 16,08 %, що може призвести до подвоєння обсягів ринку – до понад \$102 млрд у 2030 році.

Медичний туризм в Україні (до війни) – це відносно нова, але така, що швидко розвивається, галузь, яка здобуває популярність серед іноземних пацієнтів. Україна привертає увагу своєю високою якістю медичних послуг, конкурентними цінами та можливістю поєднання лікування з відпочинком та відкриттями [3; 4]. Медичний туризм в Україні до початку повномасштабної війни демонстрував позитивну динаміку розвитку, формуючи конкурентні переваги на міжнародному ринку. Однак військові дії суттєво змінили умови функціонування галузі, загостривши наявні проблеми та водночас відкривши нові перспективи для післявоєнного відновлення.

В умовах сьогодення одним із пріоритетів уряду України в сучасних умовах воєнного стану є забезпечення військовослужбовців необхідною медичною й реабілітаційною допомогою [10]. Отже, медичний туризм має розглядатися не як виняткова або тимчасова форма допомоги, а як цілеспрямований інструмент державної політики, який дає змогу забезпечити українським військо-

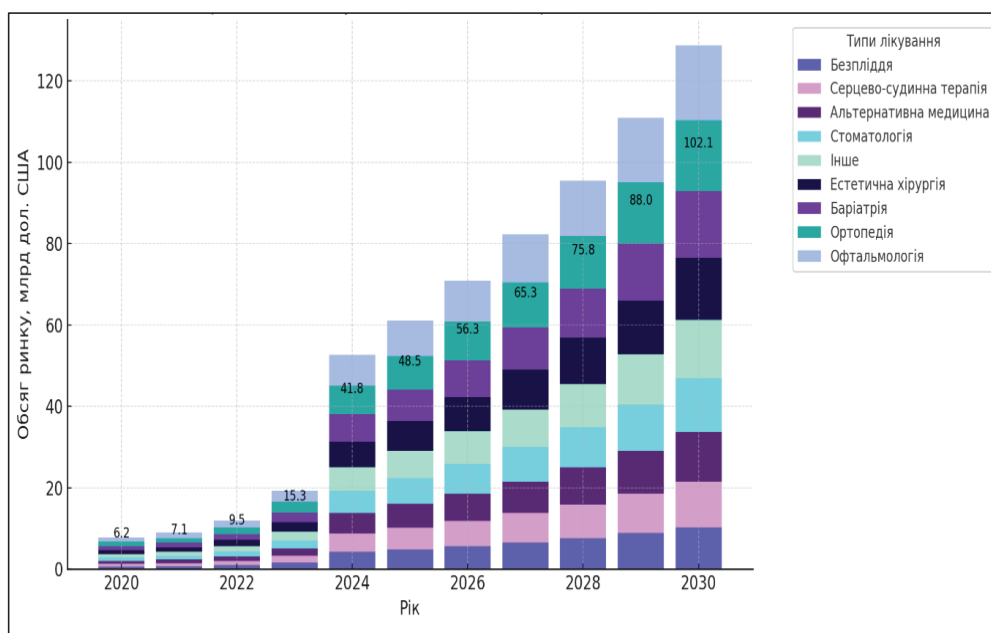

Рис. 1. Зростання ринку медичного туризму у світі та прогноз на 2025–2030 роки
Джерело: складено автором на основі [9]

вослужбовцям доступ до високотехнологічного лікування й реабілітації, недоступних наразі у вітчизняній медичній системі.

Роль медичного туризму в реабілітації військових та жертв бойових дій слід розглядати через призму його переваг. Медичний туризм у контексті воєнного часу дає конкретні і відчутні переваги. По-перше, медичний туризм забезпечує цільове перенаправлення поранених до закордонних клінік, оснащених сучасним обладнанням для хірургічного втручання, протезування та складної реабілітації, що на цьому етапі розвитку відсутнє або технічно недоступне в українських медичних установах. Це дає змогу зменшити часові втрати між травмою та початком відновлювального лікування, що критично важливо для уникнення ускладнень.

По-друге, евакуація пацієнтів на лікування за межі країни дозволяє частково розвантажити перевантажену вітчизняну медичну інфраструктуру, особливо в прифронтових регіонах, де відсутня стабільна логістика постачання медикаментів і фіксується дефіцит фахівців.

По-третє, медичний туризм відкриває можливість побачити, як саме функціонують ефективні системи реабілітації за кордоном, – не з теорії, а з практичного та реального досвіду. І цей досвід – не декларативна «підтримка партнерів», а конкретне середовище, де поранений солдат вчиться знову ходити, працювати, жити. Нарешті, це можливість для українських лікарів і реабілітологів увійти в прямий контакт із закордонними колегами, побачити інші стандарти, перейняти

методи, налагодити зв'язки, які можуть залишитися й після війни.

По-четверте, лікування за кордоном дає можливість побачити, як на практиці працюють клініки, які мають справу з пораненнями щодня, не в умовах експерименту, а в реальному потоці складних випадків. Це зовсім інша швидкість прийняття рішень, інші підходи до болю, ампутацій, рухової відновлюваності – речі, які відчуються інакше, ніж у лікарняній палаті. Коли українські поранені потрапляють у закордонні шпиталі, разом із ними туди потрапляє і частина нашого медичного досвіду. Але й навпаки: через щоденну взаємодію з місцевими лікарями з'являються конкретні контакти, професійна довіра, можливість напругу спитати «як ви це робите» й отримати відповідь не в теорії, а в дії. Це – не програми співпраці, а живі зв'язки, які працюють.

У таблиці 1 автором представлена власна розробка – систематизована аналітична таблиця міжнародних практик медичного туризму в контексті реабілітації українських військових і жертв бойових дій за період 2019–2025 років.

Отже, як свідчить табл. 1, попри значний масштаб міжнародної підтримки України у сфері медичної евакуації, лікування й протезування, з аналізу видно істотну залежність від зовнішніх ресурсів, як фінансових, так і інфраструктурних. Україна поки не має достатньої кількості власних закладів, здатних забезпечити повноцінну реабілітацію після тяжких поранень на рівні, який надають клініки Німеччини чи США. Особливо відчутною є нестача високотехнологічного про-

Таблиця 1

Аналітична таблиця міжнародних практик медичного туризму в контексті реабілітації українських військових і жертв бойових дій (2019–2025)

Країна-приймач	Типи медичних послуг (що надаються українським військовим і постраждалим)	Обсяги пацієнтів (кількість українців, пролікованих за кордоном)	Вартість лікування та джерела фінансування
Німеччина (найбільший приймач)	- травматологія та хірургія: складні операції з поранення кінцівок, реконструктивна хірургія (встановлення суглобів, остеосинтез); - протезування: виготовлення сучасних протезів, зокрема біонічних, після загоєння ран; - реабілітація: догляд за фізичною реабілітацією після завершення операцій [11]	- 118 військових (2014–2019) направлено на лікування у клініки Бундесверу [11]; - ≈ 1 078 пацієнтів (2022–2024) евакуйовано до Німеччини під час повномасштабної війни [12] (найвищий показник серед країн).	Уряд Німеччини оплачує всі витрати на транспортування, лікування, протезування і реабілітацію українських поранених. У рамках солідарності, лікування здійснюється безкоштовно для пацієнтів за рахунок німецького бюджету та програм ЄС [11].
Польща (сусідня країна)	- невідкладна хірургія: прийом поранених у прикордонних медпунктах, стабілізація стану [13]; - подальше лікування в цивільних і військових шпиталях. - терапія опіків, політрами: спеціалізовані відділення для важких поранень (Варшава та інші міста готові приймати поранених) [13]; - реабілітація: фізіотерапія, лікування поранень опорно-рухового апарату; психологічна допомога для ветеранів.	- ≈ 383 пацієнти (2022–поч. 2024) евакуйовано на лікування до Польщі за офіційною програмою (3-й показник серед країн); - невідома чисельність за 2014–2021, але Польща приймала поодиноких важкопоранених (напр., після Майдану і АТО) та масово лікує українців із 2022 (включно з цивільними біженцями) [12].	Уряд Польщі фінансує лікування українців нарівні з громадянами Польщі: спеціальним актом (від 24.02.2022) українським біженцям надано право на безкоштовну медичну допомогу, ліки та протези на тих самих умовах, що й застрахованим полякам [13]. Міжнародна допомога: Польща залучена до європейської Medevac – витрати на перевезення/лікування компенсуються з фондів ЄС та партнерів [13].
Норвегія (лідер за авіамедеваком)	- евакуація та інтенсивне лікування: Норвегія надала спеціальний літак медеваку (переобладнаний SAS) для перевезення тяжкопоранених з України до лікарень Європи; на борту – обладнання інтенсивної терапії. - стаціонарне лікування: норвезькі лікарні приймають поранених з тяжкими травмами, опіками, складними переломами, а також онкопацієнтів, яких неможливо лікувати в Україні; - реабілітація: у Норвегії частина евакуйованих проходить реабілітаційне лікування після стабілізації (особливо військові з ампутаціями та опіками) [14].	- ≈ 347 осіб прийнято на лікування у норвезьких клініках (2022–2023) [12]; серед них ~ 400 пацієнтів доправлено саме до Норвегії спецбортом і проліковано там [14]; - ≈ 1 931 пацієнт (серпень 2022 – вересень 2024) евакуйовано норвезьким літаком до різних клінік Європи – це майже 50 % усіх медевакуацій з України за цей період.	Уряд Норвегії активно фінансує медичну евакуацію: виділено 100 млн NOK ($\sim 9,5$ млн \$) на продовження програми транспортування поранених до квітня 2025 р. [14]. Витрати на лікування покриваються держбюджетом Норвегії та в співпраці з ЄС (угода з EUCivPro), для самих пацієнтів лікування безоплатне.

Продовження таблиці 1

Литва (приклад регіональної підтримки)	- медична реабілітація: санаторно-курортне лікування поранених бійців у військовому реабілітаційному центрі Друскінінкая та ін. (відновлення функцій, фізіотерапія) [15]; - протезування: виготовлення індивідуальних протезів кінцівок у Литві (нова технологія, адаптована до зросту/ваги та потреб бійця) [15]; - медична допомога: лікування поранень у госпітальх Вільнюса (Santagos, Військовий шпиталь) перед етапом реабілітації.	>260 військових проліковано в Литві за 2014–2019 роки (постійна програма з початку агресії РФ) [16]. - «Сотні» поранених пройшли реабілітацію станом на початок 2025 р. [15]; - кількість зросла після 2022 р., Литва також почала приймати українців на протезування в 2023–2024 рр.	Міноборони Литви фінансує програму реабілітації українських військових з 2014 р., виділяючи ~58 тис. € щорічно на ці потреби [15] (покривля лікування, проживання). Додатково залучалися кошти НАТО Trust Fund: союзники (у т. ч. Литва) через трастовий фонд підтримували розвиток реабілітаційних послуг в Україні та за кордоном (навчання спеціалістів, обладнання).
США (приклад благодійної допомоги)	- протезування вищого класу: американські протезні центри (наприклад, Medical Center Orthotics & Prosthetics в Меріленді) оснащують українських ветеранів сучасними комп'ютеризованими протезами (з мікропроцесорними колінними модулями, біонічними руками тощо) [16]. - реабілітація і тренування: кількамісячне навчання ходьби на протезах, відновлення рівноваги, фізична терапія – часто на базі центрів для ветеранів США під наглядом досвідчених протезистів і реабілітологів;. - хірургія та інше: окремі випадки важких травм (опіки, нейрохірургія) лікуються в США благодійно (напр., клініки Shriners приймали обпалених дітей з України)	20 військових із найскладнішими ампутатами отримали лікування і протези у США за 2022–2024 рр. лише через один фонд (<i>Future for Ukraine</i>) [16]. Загалом же кілька десятків українців (солдати і добровольці) були доставлені до США різними фондами для вищоко спеціалізованої допомоги/ Напр., у лютому 2023 р. 3 українські солдати одночасно проходили протезування в центрі MSCOR (США), ще групи бійців прибували в інші місяці [17].	Благодійні фонди покривають основні витрати. Наприклад, фонд <i>Future for Ukraine</i> витратив ~60 млн грн (≈\$1,6 млн) на протези й реабілітацію 20 українських захисників у США (25 сучасних протезів). Фонд <i>Revived Soldiers Ukraine</i> (США) та <i>United Help Ukraine</i> фінансують проїзд, проживання і лікування поранених у співпраці з американськими клініками [18]. Державні програми (непрямо): уряд США надає переважно обладнання і тренінги Україні, а не лікує безпосередньо військових у США.

Джерело: власна розробка автора

тезування, психологічної реабілітації світового зразка та мультидисциплінарних центрів, які поєднують фізичне та психоемоційне відновлення. На цьому тлі медичний туризм виконує не лише допоміжну, а вкрай важливу функцію – компенсує слабкі місця системи охорони здоров'я в умовах війни.

Водночас стратегічною проблемою є фрагментарність підходів: відсутність централізованої системи обліку поранених, які проходять лікування за кордоном, обмежений моніторинг результатів реабілітації та повернення до соціальної активності, а також нестача програм реінтеграції ветеранів після лікування. Деякі країни (як-от Норвегія) демонструють не лише готовність приймати пацієнтів, але й системний підхід, включно з освітніми програмами, трансфером технологій і підготовкою українських медиків. Це дає підстави говорити про потенціал не лише гуманітарної, а й інституційної користі такого співробітництва.

Висновки. Таким чином, розвиток медичного туризму в Україні у післявоєнний період може стати стратегічною платформою для відновлення здоров'я військовослужбовців і постраждалих громадян. Бойові дії створили безпрецедентний запит на складні медичні втручання, зокрема у сфері травматології, реконструктивної хірургії, протезування, реабілітації та психологічної допомоги. Формування спеціалізованих медичних центрів на базі накопиченого клінічного досвіду українських лікарів дасть змогу не лише задовольнити внутрішню потребу, а й залучити іноземних пацієнтів, зацікавлених у високоспеціалізованій післявоєнній медичній допомозі.

Подальші дослідження можуть бути зосередженими на вивченні моделей ефективного поєднання медичного туризму з державною системою охорони здоров'я, механізмах фінансування через партнерські програми, а також на розробленні нормативно-правових умов для залучення іноземних інвестицій у сферу медичної реабілітації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Номеровський М. П., Кушнір А. Я. Медичний туризм в Україні: лікування та реабілітація військовослужбовців у воєнний період. *Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 26–27 жовт. 2023 р. С. 560–561.
2. Баєв В. В. Медичний туризм як інструмент психологічної реабілітації учасників АТО України. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. *Економічні науки*. 2017. № 3(54). Оpubліковано 28.12.2017. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/57>
3. Деревянко Б.В., Миронова Г.А., Книш С.В. Види та стимулювання медичного туризму в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 99(4). С. 108–120. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/12744>
4. Гнедик Є. С. Засоби регулюючого впливу держави у сфері медичного туризму. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 80–86. URL: <http://www.pg-journal.kiev.ua/archive/2019/3/16.pdf>
5. Желюк Т., Мацик В. Медичний туризм, нові напрями та можливості: макроекономічні та регіональні аспекти. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2022. № 26. С. 17–27. URL: <http://rarrpsu.wunu.edu.ua/index.php/rarrpsu/article/view/410>
6. Діденко К.Д., Жученко В.Г. Медичний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Випуск 14, частина 4. С. 101–105. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvkhdu_en_2016_16%284%29_26
7. Wong A. K. F., Vongvisitsin T. B., Li P., Pan Y., Ryan C. Revisiting medical tourism research: Critical reviews and implications for destination management and marketing. *Journal of Destination Marketing & Management*. 2024. Vol. 33. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212571X24000726>
8. Habibi A., Mousavi M., Jamali S. M., Ale Ebrahim N. A bibliometric study of medical tourism. *Anatolia. An International Journal of Tourism and Hospitality Research*. 2022. Vol. 33. Issue 3. P. 415–425. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13032917.2021.1954042>
9. Grand View Research. GVR Report cover Medical Tourism Market Size, Share & Trends Report Medical Tourism Market Size, Share & Trends Analysis Report By Treatment Type (Cardiovascular Treatment, Orthopedic Treatment, Cosmetic Treatment), By Service Provider, By Country, And Segment Forecasts, 2025 – 2030. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/medical-tourism-market>
10. Деякі питання організації надання медичної допомоги у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії

- Російської Федерації проти України : Наказ МОЗ України від 29.09.2022 № 1770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1296-22#Text>
11. Freedom. Ukrainian Soldiers Rehabilitation in Germany. 2019. URL: <https://uatv.ua/en/ukrainian-soldiers-rehabilitation-germany/#:~:text=90,and%20complicated%20treatment%2C%20and%20rehabilitation>
 12. Ministry of Health of Ukraine. Over 4,400 war-affected Ukrainians evacuated for treatment abroad. 2024. <https://moz.gov.ua/en/over-4400-war-affected-ukrainians-evacuated-for-treatment-abroad>
 13. Fatyga E., Dzięgielewska-Gęsiak S. Muc-Wierzoń M. (2022, July 7). Organization of medical assistance in Poland for Ukrainian citizens during the Russia-Ukraine war. *Frontiers in Public Health*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.904588>
 14. Euromaidan Press. Norway to allocate \$ 9.5 mn for evacuation of wounded from Ukraine to Europe. 2024. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/09/24/norway-to-allocate-9-5-mn-for-evacuation-of-wounded-from-ukraine-to-europe/#:~:text=Norway%20has%20announced%20it%20will,the%20Norwegian%20newspaper%20VG%20reports>
 15. Lrt. Hundreds of Ukrainian soldiers have gone through rehabilitation in Lithuania. Now, the country is also helping replace lost limbs with prosthetics. 2025. URL: <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2452147/i-will-also-defend-your-country-wounded-ukrainians-get-treatment-in-lithuania?srsId=AfmBOoqYojhQ2veh8BVFIsxXzAELYS0xZWcN1pFsBXAos4pyAcRFiOy#:~:text=early%202024%20and%20had%20undergone,fitted%20with%20modern%20prosthetic%20limbs>
 16. Kam.lt. Programme for medical rehabilitation of injured Ukrainian soldiers in Lithuania discussed. 2019. URL: <https://kam.lt/en/programme-for-medical-rehabilitation-of-injured-ukrainian-soldiers-in-lithuania-discussed/>
 17. NPR. Ukrainian soldiers benefit from U.S. prosthetics expertise but their war is different. 2023. URL: <https://www.northcountrypublicradio.org/news/npr/1153472827/ukrainian-soldiers-benefit-from-u-s-prosthetics-expertise-but-their-war-is-different>
 18. Ffu. foundation. Prosthetics and medical assistance to Ukrainians affected by war. 2025. URL: <https://ffu.foundation/en/news/protezuvannya-ta-medichna-dopomoga-ukrayincyam-yaki-postrazhdali-vnaslidok-vijni-vid-future-for-ukraine>

REFERENCES

1. Nomerovskyi M.P., Kushnir A.Ya. (2023). Medychnyi turizm v Ukraini: likuvannia ta reabilitatsiia viiskovosluzhbovtiv u voiennyi period [Medical tourism in Ukraine: Treatment and rehabilitation of servicemen during the war period]. *Stratichni oriientyry osvity ta reabilitatsii v umovakh voiennoho stanu ta povojennoho chasu: problemy, rishennia, perspektyvy: zbirnyk tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Zaporizhzhia, 26–27 zhovtnia 2023 r.)*. P. 560–561.
2. Baiev V.V. (2017). Medychnyi turizm yak instrument psykhologichnoi reabilitatsii uchastnykiv ATO Ukrainy [Medical tourism as a tool of psychological rehabilitation of ATO participants in Ukraine]. *Naukovi pratsi Mizhr. Akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky*. No 3(54). <https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/57>
3. Derevianko B.V., Myronova H.A., Knysh S.V. (2022). Vydy ta stymuliuvannia medychnoho turizmu v Ukraini [Types and stimulation of medical tourism in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. No 99(4). P. 108–120. <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/12744>
4. Hnedyk Ye.S. (2019). Zasoby rehuliuivannia vplyvu derzhavy u sferi medychnoho turizmu [Means of state regulatory influence in the field of medical tourism]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. No 3. P. 80–86. <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/16.pdf>
5. Zheliuk T., Matsyk V. (2022). Medychnyi turizm, novi napriamy ta mozhlyvosti: makroekonomichni ta rehionalni aspekty [Medical tourism, new directions and opportunities: Macroeconomic and regional aspects]. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*. No 26. P. 17–27. <http://rarrpsu.wunu.edu.ua/index.php/rarrpsu/article/view/410>
6. Didenko K.D., Zhuchenko V.H. (2016). Medychnyi turizm v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Medical tourism in Ukraine: Current state and development prospects]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Issue 14, Part 4. P. 101–105. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvkhdu_en_2016_16%284%29_26
7. Wong A.K.F., Vongvisitsin T.B., Li P., Pan Y., Ryan C. (2024). Revisiting medical tourism research: Critical reviews and implications for destination management and marketing. *Journal of Destination Marketing & Management*. Vol. 33. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212571X24000726>

8. Habibi A., Mousavi M., Jamali S.M., Ale Ebrahim N. (2022). A bibliometric study of medical tourism. *Anatolia. An International Journal of Tourism and Hospitality Research*. Vol. 33. Issue 3. P. 415–425. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13032917.2021.1954042>
9. Grand View Research. (n.d.). Medical tourism market size, share & trends analysis report by treatment type, by service provider, by country, and segment forecasts, 2025–2030. <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/medical-tourism-market>
10. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. (2022). Deiaki pytannia orhanizatsii nadannia medychnoi dopomohy u zakladakh okhorony zdorovia z metoiu zabezpechennia yikh hotovnosti dlia nadannia dopomohy postrazhdalym vnaslidok viiskovoi ahresii Rosii [Some issues of organizing the provision of medical care in health care institutions to ensure their readiness to provide care to victims of the armed aggression of the Russian Federation]. *Nakaz MOZ Ukrainy vid 29.09.2022 r. № 1770*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1296-22#Text>
11. Freedom. (2019). Ukrainian soldiers rehabilitation in Germany. <https://uatv.ua/en/ukrainian-soldiers-rehabilitation-germany/#:~:text=90,and%20complicated%20treatment%2C%20and%20rehabilitation>
12. Ministry of Health of Ukraine. (2024). Over 4,400 war-affected Ukrainians evacuated for treatment abroad. <https://moz.gov.ua/en/over-4400-war-affected-ukrainians-evacuated-for-treatment-abroad>
13. Fatyga E., Dzięgielewska-Gęsiak S., Muc-Wierzgoń M. (2022, July 7). Organization of medical assistance in Poland for Ukrainian citizens during the Russia-Ukraine war. *Frontiers in Public Health*. Vol. 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.904588>
14. Euromaidan Press. (2024). Norway to allocate \$9.5 mn for evacuation of wounded from Ukraine to Europe. <https://euromaidanpress.com/2024/09/24/norway-to-allocate-9-5-mn-for-evacuation-of-wounded-from-ukraine-to-europe/>
15. LRT. (2025). Hundreds of Ukrainian soldiers have gone through rehabilitation in Lithuania. <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2452147/i-will-also-defend-your-country-wounded-ukrainians-get-treatment-in-lithuania>
16. KAM.lt. (2019). Programme for medical rehabilitation of injured Ukrainian soldiers in Lithuania discussed. <https://kam.lt/en/programme-for-medical-rehabilitation-of-injured-ukrainian-soldiers-in-lithuania-discussed/>
17. NCPR. (2023). Ukrainian soldiers benefit from U.S. prosthetics expertise but their war is different. <https://www.northcountrypublicradio.org/news/npr/1153472827/ukrainian-soldiers-benefit-from-u-s-prosthetics-expertise-but-their-war-is-different>
18. FFU Foundation. (2025). Prosthetics and medical assistance to Ukrainians affected by war. <https://ffu.foundation/en/news/protezuvannya-ta-medichna-dopomoga-ukrayincyam-yaki-postrazhdali-vnaslidok-vijni-vid-future-for-ukraine>